

He Muka

HE PITOPITO KŌRERO NĀ TE TAURA WHIRI I TE REO MĀORI

Putanga 3 (2) ▼ Ngahuru 1990
(Autumn)

ISSN 0114-6017

ME PĒHEA TE REO MĀORI E ORA AI?

Koinei te pakirehua i whiuia ki ngā whakahaere katoa e whakaako ana, e whai wāhi mai ana rānei ki te reo Māori.

I runga anō i te reo whakahei o Te Taura Whiri I Te Reo Māori i whakarauika mai ki te marae o Kirikiriroa ngā māngai mō te kōhangā reo, mō Te Ātārangī, mō ngā kura kaupapa Māori, mō ngā kura tuarua, mō ngā kuratini, mō ngā whare takiura, mō ngā whare wānanga, mō ngā hāhi, mō ngā kaumātua me ētahi rōpū e kaingākau mai ana ki te kaupapa.

Neke atu i te 140 i te rā tuatahi e whiriwhiri ana, e tohetohe ana, e wānanga ana i te take nei. He mea whakarōpū te hunga haere mai i runga anō i ū rātou karangatanga kia āta mōhiotia ai ngā huatau o ia whakahaere. I pau katoa te ata me te wāhangā tuatahi o te ahiahi ki ngā whiriwhiri nei, ā, nō muri i te inumanga tī o te ahiahi ka whakatōpūtia te katoa o ngā rōpū, ā, ka tū ia kaikōrero ki te whakaputa i ngā whakaaro o tōna anō rōpū.

He nui te whakaaro i puta – kītea ana, rangona ana te tiketike, te hōhonu o te kupu, o te whakaaro ki te kaupapa nei. Ko te ia o te kōrero a tētahi i pēnei. I heke rā anō rātou ki a Hine-nui-i-te-pō ki te whakawāwā i ū tātou kuia, koroua, mō te āhua ki te reo. Ka kīia mai e ērā, "I te paī i te wā i a mātou i wehe mai ai. I ahatia e koutou? E hoki!" Ka haere anō ngā kōrero a te kaikōrero, "I piki mātou ki Te Atua pātai atu ai mō te reo, ka kī mai ia – Nāku nei i hoatu te reo ki a koutou, kua ahatia e koutou? E hoki!"

Nā reira, nei ka noho, ka kohi i ngā mahara me te whakatau iho, kei tēnei reanga mōhiotia ki te kōrero Māori te ora, te mate rānei o te reo. Whakamataku ana tērā!

Ko te mutunga iho o ngā kōrero, me tahuri te katoa ki te kōrero Māori i ngā wā katoa, i ngā wāhi katoa, ā, me whakatū he whare wānanga reo Māori e Māori noa ana tōna reo whakaako, kia whai hua ai ngā whakaakoranga o roto i ngā kōhangā reo, o ngā kura kaupapa Māori, kura reorua, ā, kia waiho mai mā te whare wānanga reo Māori e whakaū, e whakapūmau.

Ko ngā kura tuarua e āhua uaua mai ana nā te āhua tonu o ā rātou nei whakahaere. Tērā pea ko ngā kura Māori pēnei i Tīpene me Wikitoria me reo Māori anake hei reo whakaakoranga, hei reo e rangona ai e kōrerotia ana. He maruāpō noa?

Wai ka hua!

Mō te kaupapa nui, te whare wānanga reo Māori, he maha ngā kōrero, engari nō te taunga o te puehu, whakatauhia ana e te katoa o te whakaminenga, me whakatū, ā, kia wawe tonu.

Ko te mahi i āianei, he tāpae pūrongo ki te Minita Māori hei whakamōhio atu i a ia he aha ngā whakaaro o te hunga e mate nui mai ana ki te reo, ā, māna e whakatau pēhea, pēhea. Ko te mahi i tua atu i tēnā, kia haere ētahi tāngata kia kite i a ia hei whakapā noa atu, ā, mō muri whakatakoto ai i te pūrongo, whakapā atu anō hoki ki te iwi, kia paku mōhiotia hoki e pēhea ana tā rātou nā aro mai, kore noa iho rānei.

Ki te tonoa atu i te pūtea a te Kāwanatanga, kua mate anō hoki ki te tono ki Te Hunga Whakamana Tohu Mātauranga (NEQA) kia whakaae mai ki ngā kaupapa me te āhua o te whakaakona o aua kaupapa, tae atu ki te whakawhiwhinga o te tohu ā tōna wā ki te hunga ka puta ngā ihu.

Kotahi tonu te wairua o te hui – me ū, Māori mā! Kōrero Māori i ngā wā katoa, i ngā wāhi katoa, ā, tutuki noa te hui, ko te reo Māori te reo i rangona i roto i ngā whiriwhiri. Heoi anō tāku nā pātai, mena ka taea i tēnei hui, he aha i kore ai e taea i ā tātou hui katoa? Kāti te waiho i te reo Pākehā hei reo matua mō tātou, kia ū tonu ki tō tātou ake reo.

Kāti rā, e te hunga i hui mai, āku mihi nui tonu mō koutou i takahi i te nuku o te whenua kia tae mai ai me ū koutou nā whakaaro ki te hui. Nā te kotahi o te waihoe me te whakairi matamata, ū pai ana te waka ki uta. Engari kia maumahara tātou ko te wā o te āiō tēnei, taihoa anō te tuarangaranga, te whenewhene o Hinemoana!

I ū pai ai te hui nā ngā tūmau e tū nei i muri. Ki a Te Kirikōwhai me ana kaimahi, tae atu ki a Ngāti Wairere me ūna karangatanga, tēnei rā ngā mihi atu āku ake nei, a Tīmoti, me te katoa o mātou o Te Taura Whiri I Te Reo Māori. Anei tā rātou hei whakatinana i tā mātou e kī nei, "He kai nā te rangatira whero i taka".

Kirikiriroa marae, noho mai me ngā mihi nui a te motu i eke ki runga i a koe i te 1-4 o Poutū-te-rangi 1990. Tēnā anō tātou katoa.

WEHE ATU HE ĪTĒ KURA HARAMAI HE ĪTĒ KURA

I te marama o Mahuru 1989, ka whakauru mai a Hēmi Taumāunu ki konei mahi ai mō te wā poto nei, ā, nō ngā rā whakamutunga o Hui-tanguru 1990 i huri ai te ihu o tōna waka ki Te Whare Wānanga O Wikitoria ki te whakatutuki i tāna i ngaki ai. Kia kaha, e tama, ko te pae tawhiti whāia kia tata, ko te pae tata whakamaua kia tina.

I mua tata i te wehenga atu o Hēmi, ka pānuitia te tūranga mahi i whakawāteahia e ia, ā, ka uru mai he kaimahi hou hei whakakapi. Ko Warekorangimatapū Te Angina tōna ingoa, nō Tūwharetoa me Ngāti Apa. Nau mai, e tama, kia mihiā koe, nau mai, whakaputa i a koe.

NGĀ WHAKAMĀTAUTAU KAIWHAKAMĀORI

Kua whakaritea e Te Taura Whiri I Te Reo Māori kia rua ngā wāhangā whakamātautau. Ko te whakamātautau kaupapa whānui me te whakamātautau kaupapa ture, arā, e pā noa iho ana ki ngā mahi o roto i ngā whare whakawā me ngā whakahaere o roto i te ture.

Me whiwhi rawa te kaitono ki ētahi, ki te katoa rānei o ngā pepa o te whakamātautau whānui, ka āhei ai ia ki te whakauru ki ngā whakamātautau e pā ana ki ngā whakahaere o roto i te ture.

E toru ngā pepa o ia wāhangā, arā, ō te whakamātautau whānui me ō te whakamātautau e pā ana ki te ture. E whai ake nei te rārangī o aua pepa:

1. Pepa kōrero – Mā konei e whakatakoto ngā kōrero o tēnei pepa. Mā te kaiwhakahaere o tēnei wāhangā e whiu ngā pātai i te reo Māori, i te reo Pākehā. Ko tā te kaitono he whakapākehā mai, he whakamāori mai rānei i taua wā tonu.
(Kei te kaiwhakahaere te tikanga mō te roanga atu o tēnei pepa. Ka taea noatia te kitea atu o te matatau o te kaitono ki te reo i roto i te wā poto.)

2. Pepa tuhituhi – Mā konei e whakatakoto ngā kōrero hei whakamāori. Ko tā te kaitono he whakamāori kupu Pākehā, he whakapākehā kupu Māori.
(E toru hāora te roa atu o tēnei pepa.)

3. Pepa tuhituhi – Mā konei e whakatakoto ngā kaupapa. Ko tā te kaitono he tuhituhi i ūna anō whakaaro mō tētahi anake o ēnei kaupapa. Me tuhi ki te reo Māori anake.
(E toru hāora te roa atu o tēnei pepa.)

E āhei ana te kaitono ki te whai mai i te pepa kōrero noa iho, i ngā pepa tuhituhi noa iho rānei, i te katoa rānei o ngā pepa.

Kia maumahara. Ko te wāhangā whakamātautau whānui anake ka whakahaeretia ā te marama o Haratua e heke mai nei. Kia mutu te wāhangā whānui, ka whakatauhia āhea whakahaere ai i te wāhangā e pā ana ki te ture.

HE MARAMATAKA, HE PANUI WHAKAAHUA

I tino whāia nuitia te Maramataka 1990 a Te Taura Whiri I Te Reo Māori, ā, ko te rua mano i tāia, Tau Hou rawa ake kua pau kē te hoko. He nui noa ake te hunga i tono i ngā maramataka i tāia, ā, kei te haere tonu mai ngā tono.

Nā te kaha o te whāinga mai o tēnei maramataka e takune ana Te Taura Whiri ki te tā anō i tētahi mō te tau 1991. Ka āhua rite anō tēnei ki tō te tau 1990, engari tērā pea ka raua mai ētahi o ngā taonga o ēnei rā i te taha o ērā o nehe.

Ko te hunga e tōmina ana ki te hoko i te maramataka mō te tau 1991, me tuhi mai ki Te Taura Whiri I Te Reo Māori, nā te mea i kī ō tātou koroua, kuia, "Mua kai kai, muri kai hūare". Kāore anō kia whakatauhia te utu, engari ka āhua rite tonu ki tō tēnei tau, arā, 45 tāra me te uru mai o te tāke hokohoko ki taua utu.

Kua oti mai hoki i a mātou tētahi pānui whakaahua tino ātahua, e pēnei ana te whakahau o runga, "Me ū, Māori mā! Kōrero Māori i ngā wā katoa, i ngā wāhi katoa!" Ka taea te hoko mai i konei mō te rima tāra. Me whakakī te puka tono, ka tuku mai.

HE ĪNOI MŌ TE REO MĀORI

I whakaritea mā Tā Kīngi Matutaera īhaka e tito he īnoi mō te wā whakanui i te reo Māori kua whakataungia nei e Te Taura Whiri mō te 22-29 o Hōngongoi 1990.

I.

Nāu, e te Atua Kaha Rawa, i homai ngā reo o tēnā iwi, o tēnā iwi puta noa i te ao, ā, tukuna mai ana e koe ki ētahi ko te whakamāoritanga o aua reo: ko tō mātou reo, te reo Māori, i homai e koe i te orokohanganga rā anō o te ao hei koha māu ki a mātou ki te iwi Māori hei pupuri mā mātou mō āke tonu atu; kaua e te Matua e tukua tēnei tino taonga kia rite ki te moa ka ngaro, engari whakakahangia mātou katoa ki te ako, ki te pupuri kia mau, kia ita, hei koha mā mātou ki te ao, ki a koe anō hoki; tēnā koe te ora nā te Kīngi tahi nā me te Tama me te Wairua Tapu kotahi anō Atua, ā āke tonu atu. Āmine.

II.

Kia hari te hāmama ki a Ihowa, e ngā whenua katoa: mahi atu ki a Ihowa i runga i te koa, waiata haere ki tōna aroaro. Kia mātau ki a Ihowa, ko ia te Atua: nāna tātou i hanga, ehara hoki i a tātou: ko tana iwi tātou, ko ana hipi e hēpara ai. Tomokia ūna tatau i runga i te whakawhetai, ūna marae i runga i te whakamoemiti: whakawhetai ki a ia, whakapaingia tōna Ingua. He pai hoki a Ihowa, pūmau tonu tana mahi tohu: ā, kei tēnā whakatupuranga, kei tēnā whakatupuranga tōna pono. Kia whakakorōriatia te Matua, te Tama: me te Wairua Tapu; ko te ritenga ia i te tīmatanga, a tēnei anō i nāianei: ā, ka mau tonu iho, ā ake ake ake.
Āmine.

NGĀ KAUPEKA O TE TAU

E mōhiotia ana i tīmata te tau o te ao o nehe i te marama o Pipiri, kaua i te marama o Kohitātea engari i whāia ko tā te Pākehā kia ngāwari ai te akona o ngā ingoa tuaukiuki nei.

Ko ēnei ingoa e haria nei e Te Taura Whiri I Te Reo Māori ko ngā mea i hoatu ai e Tū-taka-ngā-hau o Maungapōhatu ki a Te Pēhi. Kua nui te pātai mai mō te āhua ki ngā ingoa nei, ā, e whai ake nei ngā whakamārama a te kaumātua nei, ā, me āku anō kia tino mārama ai.

Kohitātea (Hānuere) Kua makuru te kai; ka kai te tangata i ngā kai hou o te tau. (Ko te kohinga tēnei i ngā hua o te tāteatanga.)

Hui-tanguru (Pēpuere) Kua tau te waewae o Ruhi kai te whenua. (Ko Ruhi te wahine a Rehua, ā, ko tāna he whakaruhī i te tangata. Arā, he wā whakatā, kua ngenge noa iho i te wera.)

Poutū-te-rangi (Maehe) Kua hauhake te kai. (He whetū tēnei e kitea ana i tēnei wā o te tau. Ko tōna ingoa Pākehā ko Altair. Ko te tino ekenga o te rā ki tōna taumata.)

Paenga-whāwhā (Āperira) Kua putu ngā tupu o ngā kai i ngā paenga o ngā māra. (Ko te wā e paea ai ngā tātā ki rahaki; arā, ko ngā whāwhātanga atu a te ringa kua paenga ki rahaki.)

Haratua (Mei) Kua uru ngā kai kai te rua, kua mutu ngā mahi a te tangata. (Ko te tino tikanga o

te kupu haratua he tapahi, he tārai. Tētahi atu tikanga o tēnei kupu he whakangā.)

Pipiri (Hune) Kua piri ngā mea katoa i te whenua te mātao, me te tangata. (E mārama ana tēnei, ka piri tahi kia tata tētahi ki tētahi kia mahana ai.)

Hōngongoi (Hūrae) Kua tino mātao te tangata, me te tahutahu ahi, ka pāinaina. (Ko te tikanga o te hōngongoi he noho koromeke i mua i te ahi.)

Here-turi-kōkā (Ākuhata) Kua kitea te kainga a te ahi i ngā turi o te tangata. (Nā te noho koromeke, ko ngā turi o te tangata ka tino rongo i te mahana.)

Mahuru (Hepetema) Kua pūmahana te whenua me ngā otaota, me ngā rākau. (Ko te wā o te tau e kīia nei ko Kōanga. Ko te tikanga ia o te kupu mahuru ko te tau o ngā whakaaro, ko te āta tau.)

Whiringa-ā-nuku (Oketopa) Kua tino mahana te whenua. (E whakapae noa ana, ko tēnei ko te mahanatanga o te whenua, arā, o nuku.)

Whiringa-ā-rangi (Noema) Kua raumati kua kaha te rā. (E whakapae noa ana, kua kaha te whiti iho o te rā i te rangi.)

Hakihea (Tīhema) Kua noho ngā manu kei roto i te kōhangā. (Ko tōna tikanga ko te hakihea he rite ki te mārakerake, ki te maroke hangehange nei. E kōrero ana mō te āhua o te whenua.)

HE WHAKATAETAЕ MĀ NGĀ KURA TUARUA

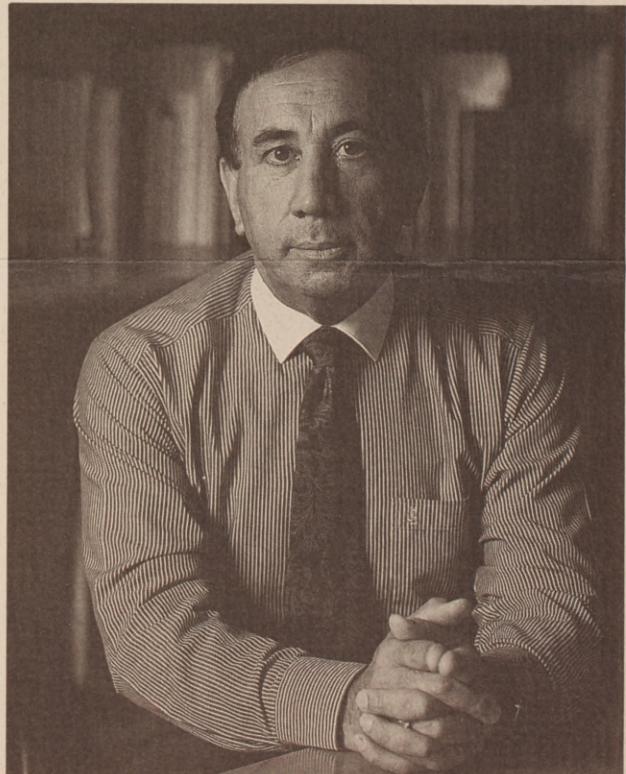
Me maumahara koutou ki te whakataetae reo Māori e whakahaeretia ana e Te Taura Whiri I Te Reo Māori mā ngā kura tuarua o te motu puta noa. Ko tōna tino kaupapa ia he whakatenatena i ngā akonga o te reo kia whakaputa i ō rātou whakaaro ki te reo.

E whā ngā wāhanga o te tauwhāinga nei:

1. he pūataata (*video*) (15-30 meneti);
2. he whakaari irirangi (*radio item*) (15-30 meneti);
3. he pukapuka mā te tamariki tae atu ki ngā whakaahua (kia 8 ngā whārangī kupu, kia 8 ngā whārangī whakaahua);
4. he tuhituhi ki te reo Māori (2000-3000 ngā kupu)

E āhei ana ngā kura tuarua ki te whakauru ki ngā wāhanga e whā, ki te wāhanga kotahi noa rānei. Ko te wāhanga whakaako Māori o te kura ka toa mō ia wāhanga ka whiwhi i te \$2000 (rua mano tāra).

Mena e hiahia ana he kōrero i tua atu i ēnei, me whakapā mai ki Te Taura Whiri I Te Reo Māori, Pouaka Poutāpetā 411, Te Whanga-nui-a-Tara. Me tae mai ā koutou taonga whakataetae ki tēnei tari i mua i te 31 o ngā rā o Haratua 1990. Ko te katoa o ēnei ka noho mai mā Te Taura Whiri I Te Reo Māori.

Ko Te Ahorangi, ko Tīmoti Kāretu

TE ĀTĀRANGI

Kua tau te tino pōuri ki runga i te whānau o Te Ātārangi nō te mea nō nākua tonu nei i hinga ai tētahi o ngā wāhine. Whakaruruhau o Te Ātārangi, arā, a Raukura Leather.

Ko Raukura, he wahine toa nō Ngāti Raukawa. I piki i roto i ngā mahi a tauiwi tae noa ki tērā taumata, hei mema mō te Kaunihera Tāone o Tawa.

He wahine tino kaha a Raukura ki te āwhina i ngā mahi a tōna iwi, a ūna marae hoki. Nō te tīmatanga o Te Ātārangi, ko ia tonu tērā, i whakapiri mai ki a Ngoi Pēwhairangi rāua ko Kāterina Mataira ki te hāpai i te kaupapa. Ko ia te pane tuatahi o te Komiti Matua o Te Ātārangi, i noho hoki ia ki tērā taumata, mai i te tau 1981 ki te tau 1988.

I roto i aua tau i pāngia a Raukura e te mate pararaiha. Ngaro atu tōna reo, ngaro atu hoki tōna kaha ki te hikoi, ki te tuhituhi me ērā mea katoa. Ahakoa tērā, i whawhai tonu ia kia hoki mai te waiora me te hauora ki a ia. I roto i ērā uauatanga katoa, i mau tonu ia ki ngā kaupapa a Te Ātārangi, i ū tonu hoki kia tutuki ngā mahi o tōna tūranga i roto i te Komiti Matua.

Nā tōna kaha tonu i hoki mai ai tōna reo me tōna kaha ki te hikoi haere. Kore rawa tērā wahine i whakaae kia noho tūroro ia. Engari ko tērā te taikaha o te ringa o aituā. Ora mai ana a Raukura i te mate pararaiha, ka patukia anō e te mate pukupuku. Ahakoa tōna kaha whawhai i tēnei mate, i toa ko aituā.

Auē, e hine

*Te whakaruruhau ārai i ngā āwhā
Te whaea whakapūmau i te whakapono
Te manu tīoriori pupuri i te kaupapa
Ko koe rā tēnā kua whetūrangitia
Ahakoa kua huri atu te kanohi ki tua o te ārai
E tiaho mai mā tō āhua ki te whānau e noho pani nei
Ka nobo tonu mai ū waihotanga
Hei whakamārama i te huarahi
E takahia nei e tō whānau
Haere atu rā, haere atu rā, haere atu rā*

I tanumia a Raukura i roto i ngā whare kōiwi o ūna mātua tūpuna o Ngāti Raukawa. Ko te hunga mate ki a rātou, ko tātou te hunga ora ki a tātou, nō reira, koutou e noho mai nā i ū tātou kāinga maha, i roto i ngā mahi huhua o te ao hurihuri, tēnā koutou, tēnā koutou, tēnā tātou katoa.

HE TITO WAIATA

Tino ātaahua rawa atu ngā waiata kei te puta mai, nā ngā taiohi o Te Ātārangi i tito ngā kupu me ngā rangi. Anei ētahi e whai atu nei:

TANGOHIA TE REO O TE TANGATA KA TŪ TAHANGA

*Tangohia te reo o te tangata ka tū tahanga
Tangohia ngā tikanga o te tangata ka tū ngoikore
E ngā iwi o te motu, whakarongo mai
Kaua e nobo tūpuhi tō tātou reo
Haere mai, haere mai, rapua te mea ngaro
Kia mau tō tātou reo rangatira
Karanga rā, karanga rā, te rangatahi e
Kaua koe e mataku, kei konei mātou
Kei mua Te Atua me ū mātua, tūpuna
Hei awhi i a koe me ū mahi
Nā Okeroa Waitai*

KO NGĀ TŪMANAKO

*Ko ngā tūmanako, ko ngā wawata
Kia tū pakari, tū rangatira tātou
I runga i ngā mana, ngā wehi
Ngā tapu, ngā ibi o rātou mā
Kia piki kau au i ngā maunga kārangaranga
Kia rere kōpikopiko i ngā awa e tere
Kia peke kōwhitiwhiti i runga i ngā ngaru whatiwhati
Ngā tai e tumu ana ki hea
Tawhiti nui, ki tawhiti roa, ki tawhiti pāmamao
Ko te ururoa te hau mai ana*

*Kei waho hei tōtara wāhi rua
Kei hinga koro mā, kei mate kui mā
Kei takoto tonu atu, auē hī, auē hā
Kei hea taku manatawa, taku manapou
Kimibia, rangabaua
Ko tōku reo, tōku ohooho
Tōku māpihi maurea, tōku whakakai marihi
Nā Te Rūrehe Rangihau*

KA NOHO AHAU KI TE POHO O MANIAPOTO

*Ka nobo ahau ki te poho o Maniapoto e
Ka whakaaro ahau ki te ako i ngā rangatahi e
Kei whea koe, taku poutokomanawa
Āwhinatia mai, homai te kaha ki ahau e
I roto i taku moemoeā ka kite i a koe
Ka tobutohu mai koe, whāia te huarahi pai e
Mā Te Atua hei ārabi, mā Te Atua hei ārabi
Kei whea koe, taku poutokomanawa
Āwhinatia mai, homai te kaha ki ahau e
Nā Ringiringi Manawaiti*

Arā atu ngā waiata kua titongia e te tokotoru nei. Ko ētahi kua tāngia ki runga rīpene. Tino ātaahua rawa atu ngā rangi nā rātou tonu i whakaaro. Ehara ko ngā rangi e ahu mai nei i ngā waiata a tauiwi. Mehemea kei te pīrangī rīpene koutou, tuhi reta mai ki Te Ātārangi ki Tainui, Te Kuratini O Waikato, Pouaka Motuhake, Kirikiriroa.

NGĀ KURA O ROTO O TAINUI

Anei ngā kura kei te whakahaeretia e Te Ātārangi i roto o Tainui i tēnei tau:

Ōtorohanga: Ko Ngānehu Turner te kaiārahi o tēnei kura. Nuku atu i te 50 āna akonga. Te nuinga o ngā akonga ko ngā mātua o ngā kōhungahunga. Kua tū hoki he kōhangā reo mō ēnei o ngā mokopuna.

Hauraki: Ko Hema Parsons te kaiārahi. E toru ngā kura, e 60 ngā akonga katoa. Ko Hema te takawaenga mō te katoa, engari tokotoru āna kaiāwhina. Ko rātou katoa kei te hāpai i te kaupapa.

Ngāti Haua: Ko Te Ao Mārama Maaka te kaiārahi. E rima ngā marae kei reira āna kura. Kotahi rā ia ki tēnā, ki tēnā o ngā marae, mai i te 9 o te ata ki te 3 o te ahiahi. He kōhangā reo kei ēnei marae katoa. Ko ngā māmā anō o ngā kōhangā ngā akonga a Te Ao Mārama.

Rangimārie Kōkiri, Kirikiriroa: Ko Rangirangi Moanaroa rāua ko Rāmari Post ngā kaiārahi. E 20 wiki te roa o ūrāua kura. Tekau mā rua ngā akonga o ia kura.

Te Kuratini: Kua rahi kē atu ngā kura o Te Ātārangi i roto i te Kuratini i tēnei tau, he kura rumaki katoa.

Purapura: E ono ngā kura, e whā wiki te roa o ia kura.

Pihipihi: E whā ngā kura, e rima wiki te roa o ia kura.

Te Reo Rangatira: Mō te katoa o te tau tēnei kura.

Te Kura Kaupapa Māori: E whā ngā kura, e toru wiki te roa o ia kura.

Te Ara Hou: Ko tēnei wānanga e ono marama te roa, hei kura whakaako kaiwhakaako mō Te Ātārangi.

Ko ngā mata-ā-waka katoa o te motu kei roto i ēnei wānanga.

TE KOMITI MATUA

I hui te Komiti Matua ki te marae o Mātaatua, i Rotorua, i runga i te karanga a Hōhepa Kereopa, kia tau atu te Komiti Matua ki reira i te Paraire, 23 o Poutū-te-rangi.

Ko tēnei te hui tuatahi a te Komiti Matua mō tēnei tau. Ko tōna tino kaupapa ko te titiro anō ki ngā kaupapa a Te Ātārangi, e kīia nei e ētahi kei te āhua waimeha haere. Tērā pea kua tae mai te wā mō te whakawhānui i ēnei kaupapa. Tērā pea kua tae mai anō te wā hei whakarongo mō tātou o Te Ātārangi ki ngā wawata o te rangatahi mō rātou anō.

HE MARAMARA KŌRERO

Kua tū te Tari Māori mō te Kuratini. Ko Hera White o Ngāti Apakura te pane. Kua whakawhiwhia tētahi o ngā wāhine pūmau ki te kaupapa o Te Ātārangi, a Mēri Rōtana o Ngāti Mahuta, ki te tūranga takawaenga mō ngā Taunaki Kōhungahunga.

E aki ana te whānau o Te Ātārangi kia tū tētahi kōhangā reo mō ngā kōhungahunga o te hunga e tau mai ana ki ngā wānanga i te Kuratini.

Kua tīmata ngā poukai o Te Tai Hauāuru. Kotahi wiki te whānau o Te Ātārangi e haere ana ki te tautoko i tērā kaupapa.

E tino tautoko ana a Te Ātārangi ki Tainui i ngā kura kaupapa Māori me te tūmanako kia whai atu ētahi o te whānau i tērā mahi.

I haere tahi ko Kāterina Mataira rāua ko Te Ripowai Higgins hei māngai mō Te Ātārangi ki Te Hui Ao a Te Kaunihera Whakaako Pakeke O Te Ao Whānui (*World Assembly, International Council for Adult Education*). I whakaputangia e rāua te kaupapa o Te Ātārangi i reira. Nā, kua tae tō tātou rongo ki tāwāhi!

NGĀ PAIAKA

Nō te marama o Poutū-te-rangi i whakakotahi ai Te Taura Whiri I Te Reo Māori me Te Manatū Māori kia kitea ai ngā mahi a tēnei tokorua e te iwi whānui o Te Whanga-nui-a-Tara nei.

He wāhi Māori i raro i te maru o Te Taiopenga Toi O Te Ao (*International Festival of the Arts*), kei te koko o ngā ara o Chaffers me Herd a Ngā Paiaka mai i te 3 o Poutū-te-rangi ki te 1 o Paenga-whāwhā.

Nō reira i taea ai e Te Taura Whiri ūna whāinga te kōrero, āna pukapuka te tohatoha, ā, āna mahi te whakaatu ki te hunga mātakitaki mai. Tokomaha ngā tāngata i haere mai ki te whakaaturanga nei, tae atu ki ngā akonga kura me ngā tūruhi.

Ko ētahi atu āhuatanga o reira he whakairo, he whakaaringa mahi toi, he mahi whakangahu.

NGĀ KUPU HOU 1: Ngā Hākinakina (I)

Kua tata te puta o te rārangī kupu tuatahi e pā ana ki te hākinakina. Ka taea tēnei pukapuka te hoko mai i Te Taura Whiri I Te Reo Māori.

Mehemea kei te pirangi koe ki te whakapā ki Te Ātārangi, me tuhi atu ki:
Te Ātārangi

Pouaka Poutāpetā 12–231, Te Whanga-nui-a-Tara, Waea (04) 736-622

HE KUPU HOU: NGĀ WHAKAHAERE A TE KĀWANATANGA

<i>Ministry of Agriculture and Fisheries</i>	Te Manatū Ahuwhenua, Ahumoana
<i>Broadcasting Commission</i>	Te Kāhui Irirangi
<i>Ministry of Commerce</i>	Te Manatū Tauhokohoko
<i>Department of Conservation</i>	Te Papa Atawhai
<i>Ministry of Consumer Affairs</i>	Te Manatū Kaihokohoko
<i>Ministry of Education</i>	Te Tāhu O Te Mātauranga
<i>New Zealand Council for Educational Research</i>	Te Rūnanga O Aotearoa Mō Te Whakawā I Te Mātauranga
<i>Ministry for the Environment (Maori Secretariat)</i>	Te Manatū Mō Te Taiao (Maruwhenua)
<i>Ministry of External Relations and Trade</i>	Te Manatū Āhuatanga Tāwāhi, Tauhokohoko
<i>National Film Archives</i>	Ngā Kaitiaki O Ngā Taonga Whitiāhua
<i>Fire Service Commission</i>	Te Whakaratonga Iwi
<i>New Zealand Geographic Board</i>	Ngā Pou Taunaha O Aotearoa
<i>Housing Corporation</i>	Te Kaporeihana Whare
<i>Human Rights Commission</i>	Te Kōmihana Tikanga Tāngata
<i>Inland Revenue Department</i>	Te Tari Tāke
<i>Department of Internal Affairs</i>	Te Tari Taiwhenua
<i>Iwi Transition Agency</i>	Te Tira Ahu Iwi
<i>National Library of New Zealand</i>	Te Puna Mātauranga O Aotearoa
<i>New Zealand Lottery Grants Board</i>	Te Poari Rota o Aotearoa
<i>Ministry of Maori Affairs</i>	Te Manatū Māori
<i>Maori Language Commission</i>	Te Taura Whiri I Te Reo Māori
<i>Maori and South Pacific Arts Council</i>	Te Waka Toi
<i>Museum of New Zealand</i>	Te Papa Tongarewa
<i>New Zealand Planning Council</i>	Te Kaunihera Whakakaupapa O Aotearoa
<i>New Zealand Police</i>	Ngā Pirihimana O Aotearoa
<i>Race Relations Office</i>	Te Tari Whakawhanaunga Ā-Iwi
<i>Radio New Zealand</i>	Te Reo Irirangi O Aotearoa
<i>Department of Social Welfare</i>	Te Tari Toko I Te Ora
<i>State Services Commission</i>	Te Kōmihana O Ngā Tari Kāwanatanga
<i>Department of Statistics</i>	Te Tari Tatau
<i>Department of Survey and Land Information</i>	Te Puna Kōrero Whenua
<i>Television New Zealand</i>	Te Reo Tātaki
<i>Ministry of Transport</i>	Te Manatū Waka
<i>Waitangi Tribunal</i>	Te Rōpū Whakamana I Te Tiriti O Waitangi
<i>Ministry of Women's Affairs (Maori Secretariat)</i>	Te Minitatanga Mō Ngā Wāhine (Te Ohu Whakatupu)
<i>Volunteer Service Abroad</i>	Te Tūao Tāwāhi
<i>Office of Youth Affairs</i>	Te Tari Taiohi

PUKA TONO

Tēnā koa, tukua mai ki a au:

— × Me ū, Māori mā! (he pānui whakaahua hou)	(\$5.00)	_____
— × Tōku reo, tōku ohooho (he pānui whakaahua)	(\$5.00)	_____
— × Business Letters in Maori (he pukapuka)	(\$3.00)	_____
— × Situations Vacant in Maori (he pukapuka)	(\$5.50)	_____
— × Poraka (Paku/Āhua Nui/Nui/Tino Nui)	(\$30.00)	_____

HUI KATOA (Kei roto te tāke hokohoko i ēnei utu katoa)

Te Taura Whiri I Te Reo Māori

▼ Pouaka Poutāpeta 411 ▼ Te Whanga-nui-a-Tara ▼ Waea: (04) 710-244 ▼ Waea whakaahua: (04) 712-768